

Η Βυζαντινή Ζωγραφική του Νίκου Χατζηκυριάκου -Γκίκα

/ [Επιστήμες, Τέχνες & Πολιτισμός](#)

Η Παναγία η Θαλασσομαχούσα, μια από τις πολλές εικόνες που σώθηκαν όταν οι εικονολάτρες τις φυγάδευσαν από την Πόλη για να καταλήξουν στα νησιά. Η συγκεκριμένη εικόνα βρίσκεται στην Ιερά Μονή Στροφάδων Ζακύνθου. Τη ονομασία "θαλασσομαχούσα" η εικόνα την οφείλει σύμφωνα με την παράδοση, στο γεγονός ότι πάλεψε με τα κύματα και έφτασε στο Μοναστήρι χωρίς να καταστραφεί.

Για μας τους Έλληνες υπάρχει ζωντανή και η άλλη πλευρά: Η Βυζαντινή παράδοση. Εκείνη ακριβώς που ονειδίζεται, λοιδορείται από τους «νέους» σαν τον

Σαβέττα ή τον Τζιόττο. Στην βυζαντινή ζωγραφική δεν θα συναντήσουμε τα νατουραλιστικά στοιχεία που παρατηρήσαμε στην Ιταλική Πρωτο-Αναγέννηση και ακόμη λιγότερο τις αισθησιακές προεκτάσεις της. Ακόμη και η αφηγηματικότητα είναι περιορισμένη στο ελάχιστον. Δεν υπάρχουν εγκόσμιοι άγιοι, ούτε εγκόσμιες πράξεις ή σκηνές, ούτε προσωπογραφίες, ιδιωτικές κατοικίες, παλάτια μεγιστάνων, πόλεις, αρχιτεκτονικά τοπία, ερείπια και φυτά με τα οποία βρίθει η Ιταλική Αναγέννησις. Αν φαίνεται κάπου ένα κτήριο είναι πάντοτε το ίδιο συμβατικό σχήμα με την ίδια πάντα ανεστραμμένη προοπτική, με το ίδιο πάντα απλωμένο παραπέτασμα. Αν αναπαραστώνται βράχοι παίρνουν μορφή υπερκαθημένων, τραπεζοειδών και πολυεδρικών στερεών που αγνοούν την προοπτική του τόνου και του χρώματος. Ουσιαστικά η «φύσις» δεν υπάρχει. Το φόντο είναι ουδέτερο, χρυσό ή μονόχρωμο. Αν πρόκειται για δάσος, ένα δένδρο αρκεί. Έτσι, ποτέ δεν θα μας δώσει ο βυζαντινός τεχνίτης ένα ρομαντικό τοπίο όπως του Κλώντ ή του Πουσσέν.

Και όμως στον Άγιο Μάρκο της Βενετίας, στο ψηφιδωτό εκείνο όπου ο Χριστός προσεύχεται μόνος επί του Όρους Ελαιών, υπάρχουν βράχοι εξαίσιοι, «αληθινοί» και αγκάθια τόσο ξερά και μυρωδάτα που σε κάνουν να απορείς και να αναλογιστείς τι άραγε θα έκαναν, τι θαύματα, αν οι βυζαντινοί τεχνίται επέτρεπαν στον εαυτό τους την αναπαράσταση της φύσεως. Άλλ' ούτε οι ίδιοι το επέτρεπαν στον εαυτό τους ούτε η εκκλησιαστική εξουσία. Άλλες είναι οι επιδιώξεις της βυζαντινής τέχνης. Άλλος ο προορισμός της.

Η βυζαντινή τέχνη είναι μοναδική και άφθαστη στο ότι επινόησε σχήματα ταυτόσημα με σύμβολα υπερβατικά των αχράντων μυστηρίων, λειτουργικούς αίνους που βασίζονται σε μίαν υπερκόσμια γεωμετρία, κατοπτρισμούς ουρανίων ενοράσεων, νοητά αρχέτυπα - κάτι σαν άλλου είδους Ινδικά ή Θιβετιανά «μάνταλα». Δεν υπάρχει τέχνη πιο αυστηρή.

Κοιτάζοντας την περίτεχνη αλληλουχία, διαβάθμιση και αλληλοεξάρτηση των σχημάτων, άγεται κανείς στο συμπέρασμα ότι πρόκειται περί τέχνης που εφήρμοσε την άτεγκτη αναγκαιότητα της μηχανικής επιστήμης στην έκφραση του θρησκευτικού συναισθήματος. Δεν υπάρχει εδώ ο λυρισμός του Σασσέτα ούτε αισθηματολογία ούτε καν αίσθημα, αλλά μία κρύα, παγερή κατασκευή που δεν επιδέχεται ούτε προσθήκη ούτε τελειοποίηση. Αν τελειοποιηθεί θα αλλάξει αναγκαστικά είδος και θα προσλάβει άλλη μορφή.

Τα πάντα έχουν τυποποιηθεί. Τα σχήματα, τα φώτα, τα ημιτόνια, οι σκιές. Στην βάση υπάρχει η γραμμική-γεωμετρική σύνθεσις που συνεχώς θυμίζει τον μαθηματικό γνώμονα. Κάθε σχήμα εντάσσεται και προέρχεται από τα προηγούμενα. Είναι ένας Αριστοτελικός συλλογισμός, μία αλγεβρική εξίσωσις αλάνθαστη. Ο καλλιτέχνης δεν υπάρχει. Έχει αφομοιωθεί με την απόδοση μιας οντότητας που τον απορροφά και τον εξουθενώνει ολοκληρωτικά. Τα υπερφυσικά όντα που εικονίζει έχουν την πληρότητα και την στιλπνότητα του ατσαλιού. Η

σοφή τοποθέτησις των τριγωνικών ή γωνιακών φώτων, οι λεπτότατες γραμμικές ψιμυθίες, οι γραμμικές σκιές και όλος ο ρυθμός της αφηρημένης αυτής φωτοσκιάσεως μεταμορφώνει τα όντα τούτα σε κινητές πανοπλίες που αντανακλούν ή απορροφούν το φως με τις ακμές και τις υπερλείες τους επιφάνειες. Οι στάσεις τους είναι μετωπικές και ιεραρχικές, τα πρόσωπα με υποτυπώδη έκφραση, αυστηρή και κάποτε, σχεδόν βλοσυρή, οι πτυχώσεις σχεδιασμένες με ευθείες γραμμές και λιγοστές καμπύλες προσεκτικά ζυγισμένες, έτσι που δίνουν την εντύπωση σαν να είναι τραβηγμένες με τον χάρακα. Τεντωμένες σαν την νευρή του δοξαριού, σαν υποτεινούσες τριγώνων, σαν χορδές κύκλων, σαν παραβολές και υπερβολές, γραμμένες, χαραγμένες, καρφωμένες στην σανίδα ή το σοβά, έτσι, που να μη μπορούν να ξεφύγουν, να χαλαρώσουν, να ξετενωθούν, να λυγίσουν και να μαραθούν.

Είναι μία νοητή κατασκευή που έχει όγκο, αλλά ελάχιστο όγκο, που καταλαμβάνει τον τρισδιάστατο χώρο, αλλά τον καταλαμβάνει μόλις. Ποιος κατ' αρχήν εφεύρε και επενόησε το στυλ αυτό της ζωγραφικής είναι άγνωστον, αλλά κάποιος σοφός και ιδιόμορφος και τολμηρός τεχνίτης πρέπει να συνέθεσε τα ιδιάζοντα τούτα στοιχεία. Δεν είναι δυνατόν να εγεννήθηκαν σποραδικά και τυχαία και συν τω χρόνω. Η αφετηρία βεβαίως βρίσκεται όπως ξέρουμε στην ελληνιστική τέχνη της παρακμής κυρίως. Πράγματι, η βυζαντινή τεχνοτροπία έχει διαφυλάξει πιστά το μάθημα της ελληνιστικής εποχής. Κάτω από την αυστηρή, την άτεγκτη και σκληρή παρουσία της, βρίσκεις, αν σκάψεις, όλη τη γνώση των επιπέδων, αξόνων, συνθέσεων, φωτοσκιάσεων καθώς και της αναγλυφικότητας κατά το σύστημα της αρχαίας.

Αλλά από την ελληνιστική τέχνη κάποιοι διανοούμενοι και δαιμόνιοι πρωτομάστορες διαμόρφωσαν πρώτοι, καθώς υποπτεύομαι, άγνωστον πότε, αλλά ίσως κατά τον 3ο μ. Χ. αιώνα τον απόκοσμο τούτο βυζαντινό ρυθμό. Δεν αρκέστηκαν να υιοθετήσουν την γνώση του χρώματος, την κλασσική γραμμή, την έννοια της συνθέσεως. Πήραν και κάποιες νοητές αρχές που ανάγονται σε δύο πηγές: Αφ' ενός, στα επιστημονικά επιτεύγματα του μαθηματικού γεωμέτρου Ήρωνος, όπως είναι τα «πνευματικά» και η «Κατοπτρική». Αφ' ετέρου, στις μεταφυσικές και αισθητικές θεωρίες του Πλωτίνου, και μέσω αυτού της θεωρίας των ιδεών του Πλάτωνος.

Το βαθύ αυτό και ολοκληρωμένο σύστημα γνώσεων, το φυλαγμένο μέσα της, η βυζαντινή τέχνη το μετέδωσε ολόγυρα, σε πάμπολλες άλλες τέχνες, πρωτίστως δε στην νηπιακή τέχνη της Δύσεως. Αν λοιπόν εσυκοφαντήθη ως βάρβαρος είναι μόνο από όσους δεν αντελήφθησαν τι περιείχε πέραν από την ξηρότητα και αυστηρότητά της καθώς και τι προσέφερε. Ουσιαστικώς προσέφερε τα πάντα. Ήταν η τέχνη η διδάσκαλος, όπως θα έλεγε ο Καβάφης: «Εις κάθε λόγον, εις κάθε έργον η πιο σοφή». Δυστυχώς υπάρχουν ακόμη στην Δύση πολλά εγχειρίδια και

ιστορίαι της τέχνης ή του σχεδίου που αγνοούν και παραλείπουν τις αρχές τούτες της βυζαντινής παιδείας και παρουσιάζουν ως εκ τούτου μία παραμόρφωση της πραγματικότητας ξεκινώντας αυθαίρετα από την Τέχνη της Φλωρεντίας με τον Ντούτσιο, τον Ορκάνια, και τέλος τον Τζιότο.

Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας

Πηγή: vizantinaistorika.blogspot.gr